

Израда традиционалних музичких инструмената

Косаница, 1946. година

Текст и слике преузети из католога „Стари занати у Србији“

Аутор: др Димитрије О. Големовић

САМИЦЕ ВОЛЕ ТУПАНЕ

Свирај, свирај, па и за појас задени.

(Узречица)

У музичкој традицији једног народа музички инструмент представља важан елемент. Јавља се у безброј облика, а по пореклу је аутохтон или је усвојен из неке друге културе. Многи инструменти, нарочито они новији, продукт су серијске (индустријске) производње, међутим и они као и њихови претходници, „старински“ – традиционални музички инструменти, у пракси су у потпуности подређени свирачу, представљајући његову „продужену руку“. Будући да је и сам свирач условљен традицијом, израз „продужена рука“ не односи се на свирачеве индивидуалне особине, већ на оно што ствара истичући се као типични представник.

☒ Отуда се за традиционалну инструменталу музику може рећи да је условљена разним, првенствено друштвеним факторима. Током развоја инструмент је доживео више промена, које су неретко биле израженије на плану његове употребе, неголи у конструкцији. Отуда је и велики немачки етномузиколог Фриц Бозе инструмент у његовој раној развојној фази назвао „звучно оруђе“. Изводећи разне звукове и шумове, инструмент је

„говорио“ сличним „језиком“ као и други елементи обреда: певање, игра или глума, који такође нису били схватани у данас уобичајеном значењу. Током развоја, инструмент престаје да буде обредна и претвара се у „сигналну“ справу, као што је то, на пример, пастирска труба из североисточне Србије, која својим сигнаlima комуницира с овцама/овчарима, „позивајући“ их на пашу. „Напоследку“, на врхунцу развоја музички инструмент то заиста и постаје у правом смислу те речи, будући да се на њему музицира, односно да мелодија постаје „идеал“ којем се тежи. Његова употреба постаје веома мозаичка, задирући у све облике човековог живота.

Зајечар, 1971,
година

Према материјалу као извору звука и начину на који се звук добија инструменти се деле на

1. идиофоне,
2. мембранофоне,
3. кордофоне и
4. аерофоне.

Идиофони (самозвучни) инструменти код нас су релативно ретки и најчешће веома једноставне структуре, што несумњиво указује на њихово давнашње порекло и на чињеницу да се у свом вишевековном постојању готово уопште нису променили. Ово се не односи и на њихову функцију, за шта постоји мноштво примера. Споменимо звоно које се, у југоисточној Србији, од справе која је „употпуњавала“ обредност коледарског или краљичког обреда, „претворило“ у својеврсну сигналну справу. Сећање на обредну функцију клепала (инструмент који чини даска о коју се удара дрвеним чекићем) ишчезло је, али употреба у црквеној служби где се јавља уместо звона (у периоду од Великог петка до Ускрса) сведочи о његовој старости. Неки од идиофоних инструмента у Срба постали су дечји, сачувавши се тако у

народној пракси: клепетаљка од кукурузовине или кастањете и ћемане, такође направљен од кукурузног стабла, а неки од њих, иако једноставне конструкције, захваљујући употреби постали су инструменти у правом смислу. Такав су дромбуље, направљене од метала, крушкастог облика, кроз чију средину пролази еластична опруга, причвршћена на ширем, а слободна на ужем делу инструмента. Инструмент се држи прислоњен уз полуотворене зубе, а слободан крај опруге окида се палцем. Звук који се том приликом добија, у устима, као својеврсном резонатору, формира се у тон, а све је то праћено и тоновима аликвотног порекла. На овом инструменту изводе се песме, а он неретко служи и као инструментална пратња народним играма (највише у североисточној и југоисточној Србији).

Бор, 1971, година

Мембранофони (опнозвучни) инструменти у српској традиционалној музичкој пракси релативно су ретки, а карактеристични су по функцији. На пример бубањ, који се јавља под различитим називима, а најчешће као тапан, односно тупан, у источној Србији најчешће је био пратилац гајди, док његова савремена варијанта, употпуњена малом чинелом, прати блех оркестре широм Србије. Уз бубањ у домаћој музичкој пракси некада је постојала и дарабука, мембранофони инструмент пехарастог облика израђен од глине, као и даире, односно деф, две варијанте истог инструмента који чини дрвени обруч преко кога је затегнута кожа и метални колутићи постављени у прорезе у обручу (код даира). Даире и деф пратили су народну песму коју су певале жене, а понекад и игру. Зајечар, 1971, година Израда традиционалних музичких инструмената Бор, 1971, година 95 Ђупа, односно бегеш, име је добио по томе што је направљен од ђупа. Код овог инструмента тон се добија превлачењем влажних прстију преко стабљике трске која је протнута кроз средину затегнуте мембране. Иако у прошлости ритуална, функција овог инструмента је музичка: он наступа у тамбурашким ансамблима

уместо контрабаса (Војводина).

Далматинска Загора,
1960. година

Кордофони (жичани) инструменти тон производе свирком, односно окидањем (ударањем) или превлачењем гудала преко напете струне. У српској пракси најчешћа је тамбура, инструмент дошао с Истока, а онда заступљен у више варијаната, у свом оријенталном или средњоевропском виду. Свирка тамбура у Војводини најчешће се испољава кроз музицирање тамбурашких ансамбала састављених од: прим, басприм, чела и контре, с функцијом извођења песама и плесне музике. На истој територији заступљена је и самица, тамбурица за коју је карактеристична полифона пратња, чија је функција да прати певање или плес. За војвођанске досељенике из Лике, Кордуна, Босне и других крајева карактеристична је појава тзв. двожице, односно трожице, тамбуре једноставне конструкције и музичке пратње, а покаткад и шаргије, тамбуре типичне за Босну и Херцеговину.

Врање, 1937. година

Домаћи представник кордофоних инструмената јесу гусле, инструмент који је у Србију пристигао током вишевековних сеоба из динарских крајева. Гусле су једноставне конструкције (имају само једну „жицу“, састављену од више спојених коњских струна). Јављају се као пратња епској песни, мада су у прошлости пратиле и шаљиве песме, чак и песме у колу. Виолина је код Срба била омиљена, како као самосталан инструмент, који је понекад наступао и уз пратњу бубња, тако и у оквиру посебних гудачких састава које су најчешће чиниле две виолине, виола и контрабас, што несумњиво сведочи о јаким средњоевропским утицајима.

Аерофони (аер – ваздух, грчки) инструменти у народној музичкој пракси испољавају се као: слободни и дувачки инструменти.

Слободни су веома разноврсни, нпр. лист, трава и перо од црног лука, али и усна хармоника, или музике. И хармоника припада овој групи. Од времена кад се појавила (око Првог светског рата) па до данас продрла је и у најудаљенија села, потиснувши многе традиционалне музичке инструменте.

Топола, 2008. година

Дувачки музички инструменти у Србији несумњиво су најбројнији од свих, а заступљени су у готово свим постојећим групама, и као лабијални (народне флауте): свирала (дудук, фрула), окарина, двојнице, цевара; свирале с језичком (народни кларинети): лејка, сурла, паљка, гајде, дипле (код досељеника из Босне и Црне Горе), свирале код којих се тон добија треперењем усана (народне трубе): труба од коре дрвета, рикало – бушен.

Функција ових инструмената најчешће се испољава у извођењу песама, односно пригодне пастирске или рабаџијске свирке (двојнице), највише као пратња народних игара, док се пастирска труба и рикало јављају као сигнални инструменти.

У Србији је било распрострањено музицирање дувачких блех оркестара. И сами производ средњоевропских утицаја, ови оркестри, састављени од труба, тзв. баритон труба, тубе и бубња, изнедрили су три различита музичка стила: тзв. западносрбијански (околина Чачка и Ужица), стил источне Србије (Зајечар, Неготин, Болевац), као и стил карактеристичан за тзв. српски југ (околина Врања и Лесковца).

Рецепт за прављење свирале по Добривоју Пауновићу из села Пецка

Да би се једна свирала добро направила, треба набавити једну грану у јесен исечену, да би се током зиме добро осушила, један оштар нож за скидање коре.

За прављење лепка потребно је једно беланце, 3-4 чена белог лука, смола величине јајета са шљивовог дрвета.

С гране најпре скинути кору, па нож поставити у „срце“ гране и јаким ударцем чекића располутити је на две једнаке полутке. Полутке прелити млеком да би боље налегле једна на другу и чврсто их увезати упреденом вуном да се не извију. Оставити их да се суше до пролећа. Полутке пажљиво лепити дуж „расекотине“ мешавином беланца, белог лука и смоле.

Свиралу више пута премазати уљем и сирћетом да се дрво при свирању не би натапало пљувачком. Стављањем свирале у печење, најчешће овчетину, свирала се натапа масноћом и тако импрегнира. Овако израђене свирале нису за продају. Оне слабијег звука дају се деци, а оне најбоље се задрже за себе. Свирале се остављају у аманет, прелазе са оца на сина.